

Novinový aršík Bratislava 1937 (I. - VI. typ)

V článku Nejvzácnější aršík ČSR I /1/, uveřejněném v minulém čísle Filatelie, jsme se zabývali VII. typem Bratislavského novinového aršíku z roku 1937; dnes se budeme věnovat jeho zbývajícím šesti typům.

Ve zmíněném článku jsme popsali přípravu výroby i vlastní tisk Bratislavského novinového aršíku, Pof. č. A N18 (v dalším textu budeme používat jen zkrácený výraz "aršík"). Uvedli jsme, že k jeho tisku bylo připraveno celkem 8 malých tiskových desek o 25 známkových polích, vzniklých rozřezáním dvou stokusových tiskových desek (Monografie /2/ používá výrazu "galvan") známky 10 h Novinové 1937, Pof. č. N18. Tyto dvě stokusové tiskové desky, určené k rozřezání vždy na čtyři části, byly zvlášť pro tento účel zhotoveny elektrochemickým (galvanoplastickým) "zkopírováním" dvou ze tří původních stokusových tiskových desek, určených pro tisk archového vydání. Šlo o desky s označením 1/37 a 2/37, na nichž se na příslušných známkových polích vyskytují stejné deskové vady jako na arších. Výroba původních tiskových

desek, určených pro archové vydání, probíhala tak, že *"z původního litografického štočku bylo vytištěno potřebné množství černotisků na křídovém papíře. Z nich pak byly pro každou hodnotu nejdříve pořízeny vybrané a vyretušované dílce pomocné sestavy o 25 kusech (5 x 5) /tyto pomocné sestavy byly pak rozmnoženy na potřebný počet - pozn. autora/ a vždy čtyři tyto sestavy pak pečlivě slepeny do 100kusové pomocné sestavy. Z ní byl pořízen fotografický negativ ve formátu známek, sloužící ke zhotovení vlastní tiskové desky."* /3/. Jinými slovy - původní stokusové tiskové desky byly vlastně složeny ze čtyř stejných čtvrtin, v nichž se charakteristické deskové vady, nacházející se už na předloze, pravidelně opakují. Rozřezáním stokusových desek na čtvrtiny při přípravě tisku aršíků pak tedy nutně došlo k tomu, že některé charakteristické deskové vady, nacházející se už na původní 25kusové pomocné sestavě, se na stejných známkových polích opakují i na jednotlivých malých tiskových deskách, určených pro tisk aršíků (např. na 18. ZP aršíků je desko-

vá vada - vyštípnutí horní části vnitřního obrysu prostředního písmene "o" v názvu státu - obr. 1).

Obr. 1: Charakteristická vada 25bloku černočerné, která se nachází na ZP 18.

K tisku prakticky celého nákladu aršíku bylo z osmi připravených desek použito šest (pražský tisk), sedmá deska byla použita k tisku nepatrné části nákladu na výstavě v Bratislavě, osmá deska nebyla použita vůbec. Ke každé jednotlivé malé tiskové desce I. - VI. typu, které byly použity pro tisk aršíku v Praze, byl připojen vysázený nápis a desky byly sestaveny do šestideskové tiskové formy. Podle Hirsche /4/ byly z této formy aršíky tištěny v soutisku společně se známkou 5 h Novinová 1937, Pof. č. N15. Způsob tisku ze VII. desky je popsán v F97/7 /1/.

Záhy po vydání aršíku sběratelé správně rozpoznali, že k tisku bylo požitó sedm tiskových desek, přičemž odlišné znaky aršíků pocházejících ze sedmé tiskové desky byly pro nepatrný výskyt zpočátku považovány za pouhou tiskovou nahodilost /5/. Aršíky pocházející ze šesti desek pražského tisku (desky I. - VI.) byly postupně různými autory rozlišovány buď podle charakteristických drobných deskových vad na samotných známkách, nebo podle postavení nápisu vůči známkám, nebo podle drobných rozdílů v nápisu (některé prameny např. uváděly až 15 rozdílů v nápisu).

Novější publikace pak jednotlivé typy aršíků rozlišují buď podle některého z uvedených hledisek (Specializovaný katalog čs. poštovních známek 1968 /6/, Příručka pro sběratele čs. známek a celin 1988 /7/), nebo podle jejich kombinace (Specializovaná příručka pro sběratele čs. poštovních známek 1971 /8/, obsáhlý článek Novinový aršík Bratislava autorů L. Krónera, H. Ondráška a P. Pittermanna, otištěný ve F1979/18 a 19 /9/, 4. díl Monografie čs. známek 1986 /10/ a Trojanovy katalogy Československo 1919 - 1992 z let 1995 a 1996 /11 a 12/), to znamená podle délky první řádky nápisu a jeho vzdálenosti od poslední řady známek, dále podle jeho postavení vůči známkám a konečně podle charakteristických deskových vad na známkách.

NIKDY NIC, NIKDO NEMÁ, MÍTÍ ZA DEFINITIVNÍ ...

Zdálo by se tedy, že typologie novinového aršíku je dostatečně podrobně zpracována a rozlišení jednotlivých typů nemůže být pro sběratele žádným problémem. Ve skutečnosti to není tak jednoduché. Pokud se totiž budeme snažit typy aršíku určovat podle popisů uvedených v literatuře, brzy zjistíme, že údaje v jednotlivých publikacích jsou mnohdy nepřesné nebo dokonce i nesprávné. Jednotliví autoři je přitom mechanicky přebírali jeden od druhého, aniž by je ověřili. A to nemluvíme o literatuře předválečné, pro většinu sběratelů stejně nedostupné, ale o běžně dostupných publikacích vydaných v posledních dvaceti letech. K nim patří už zmíněný obsáhlý článek Novinový aršík Bratislava autorů L. Krónera, H. Ondráška a P. Pittermanna, přehledně shrnující v té době známé skutečnosti a přinášející i nové poznatky autorů, otištěný v F1979/18 a 19 /9/, dále 4. díl Monografie čs. známek /2/ a katalogy ČSR i firmy Trojan /11 a 12/.

První dva z uvedených pramenů přinesly do té doby nejobsáhlejší a nejuplněnější informace o novinovém aršíku, přičemž zmíněný článek byl po dlouhá léta prakticky jediným dostupným dostatečně podrobným vodítkem pro zájemce o jeho studium. Katalogy Trojan zase na rozdíl od dřívějších katalogů /např. 6, 7, 8/ obsahují nejen textový popis typologie aršíku, ale i vyobrazení určujících deskových vad.

Nyní ať laskavý čtenář dovolí malé odbočení. I když autoři všech uvedených prací /9/ a publikací /2, 11 a 12/ jistě chtěli podat co nejpřesnější a nejuplněnější informace, dopustili se, bohužel, celé řady mnohdy až nepochopitelných chyb, omylů a nepřesností. Následující kapitolku proto věnujeme jejich vyhledání a opravě. Bude to jakási naše "opravenka" k uvedeným publikacím, určená zejména těm čtenářům, kteří si na jejich základě v minulosti marně lámali hlavu otázkou, jak je možné, že právě jim se podle znaků popsaných v těchto publikacích jednotlivé typy aršíků nedaří správně rozlišovat. Snad pro ně následující řádky budou i určitým, alespoň malým zadostiučiněním, dokazujícím, že se tenkrát skutečně nezbáznili, když znovu a znovu marně přeměřovali první řádku nápisu či vyhledávali a porovnávali deskové vady. Ti čtenáři, kteří se s uvedenými publikacemi v otázce určování typů novinového aršíku dosud nesetkali, mohou tuto kapitolku klidně přeskočit a pokračovat až tou následující.

My ostatní se nyní blíže podívejme na to, jak jsou v uvedené literatuře popsány dvě nejvýznamnější skupiny rozpoznávacích znaků jednotlivých typů aršíků - délka první řádky nápisu a deskové vady na jednotlivých známkových polích. V článku Novinový aršík Bratislava /9/ v tabulce rozlišovacích znaků (obr. 5) autoři uvádějí délku 1. řádky nápisu (v mm), v níž je z devíti uvedených údajů plná třetina nesprávných (z toho jeden dokonce o více než půl centimetru!). Tyto elementární údaje (které jsou navíc jedním ze základních rozpoznávacích znaků jednotlivých typů aršíků) pak nekriticky a bez kontroly převzali i autoři stěžejního díla naší moderní filatelistické literatury - Monografie /10/, odkud je dále převzali také autoři katalogů Trojan /11 a 12/.

Tabulka 1: Délka 1. řádky nápisu v mm (měřeno od levé strany svislice prvního písmene "T" po levou stranu svislice posledního písmene "K").

Typ aršíku	Délka nápisu	
	údaje v pramenech /9, 10, 11, 12/	skutečná délka
I.	106	106,1 - 106,2
II.	107,1	107,2
III.	107,5	107,5
IV.	108,2	103
V.	109,2	nenalezeno ¹⁾
	Va 104,1	104,1
	Vb 102,8	104,4 (bez čárky) 102,9
VI.	103,3	102,9
VII.	103,5	103,5

1) aršík V. typu s nápisem o jiné délce než 102,9 mm, 104,1 mm a 104,4 mm se mi přes veškerou snahu nepodařilo nalézt; domnívám se tedy, že v pramenech /9, 10, 11, 12/ uváděný aršík V. typu s nápisem o délce 109,2 mm s největší pravděpodobností ani neexistuje a jeho dosavadní uvádění v literatuře je pouze tradovaným omylem.

Obdobné, i když ne tak extrémní nepřesnosti se vyskytují i u popisu svislých vzdáleností známek od nápisu. Např. u VI. typu uvádí Novotný /8/ údaj 12,8 mm, Monografie /10/ 10,8 mm a ve skutečnosti tato vzdálenost činí 11 mm, jak také správně uvádí článek /9/.

Samo měření délky nápisu (obr. 2) přitom bylo v různých obdobích prováděno různým způsobem - od různých kót (zpočátku se například měřil celý nápis včetně čárky na konci řádky, později bez této čárky /8, 13/, ještě později od paty prvního písmene po patu posledního

písmene /9/, aniž by v řadě případů byl způsob měření uveden /např. 8, 10/. Národním příkladem zmatků kolem měření délky nápisu je článek /9/, v němž autoři na obrázku 1 (obr. 3) uvádějí "orientační vymezení vzdálenosti rozhodných pro stanovení typu", kde jako vzdálenost "a" je zakreslena délka celého nápisu od začátku vodorovné příčky písmene "T" po konec písmene "K", což je v rozporu se způsobem měření uvedeným v textu téhož článku - "měření od levé hrany svislé příčky písmene T k levé hraně svislé příčky písmene K".

Obr. 2: Nyní používaný způsob měření délky nápisu - měří se od paty písmene "T" po patu písmene "K". V minulosti však byl nápis měřen i jinými způsoby - např. od levé příčky písmene "T" po konec písmene "K" či po konec čárky za slovem "známek".

Obr. 3: Obrázek č. 1 z článku Novinový aršík Bratislava /9/.

Ani zavedená praxe měření na desetiny milimetru u tak velké vzdálenosti (přes 100 milimetrů) není šťastná, protože papír aršíků se různé smršťuje a roztahuje v závislosti na relativní vlhkosti prostředí, v němž jsou uloženy, a při měření pak přirozeně mohou být vykazovány různé hodnoty.

Při rozpoznávání typů aršíků se nemůžeme orientovat ani pouze podle deskových vad na jeho známkách, jak jsou ve zmíněných pramenech uváděny. Jak jsme si v úvodu ukázali, v důsledku způsobu výroby původní tiskové desky se totiž některé deskové vady na stejném známkovém poli vyskytují u více nebo dokonce u všech typů aršíků. Příkladem je desková vada na ZP 18, tj. vyštípnutí horní části vnitřního obrysu prostředního písmene "o" v názvu státu, která je uváděna u I., II. a VI. typu (což je navíc zavádějící, protože ve skutečnosti se vyskytuje na

Obr. 4: Detail ZP 18 všech sedmi typů novinového aršíku s různými tvary deskové vady.

všech typech aršíků, i když vyštípnutí má různý tvar a velikost - obr. 4), desková vada na ZP 7 - výběžek na písmenu "n" v názvu státu u III. a V. typu a desková vada na ZP 21 - tečka v písmenu "l" v názvu státu u II. a VI. typu. Jiné deskové vady popisované v literatuře se zase nevyskytují na celém nákladu - např. svislá čárka v písmenu "l" v názvu státu na ZP 8 II. typu. Uvedené prameny /9, 10, 11 a 12/ navíc deskové a tiskové (k důvodu použití tohoto výrazu se ještě dostaneme) vady na jednotlivých známkových polích v řadě případů vyobrazují nepřesně nebo vyobrazují známková pole, na nichž příslušná vada není obsažena, a v některých případech dokonce vyobrazují jiná známková pole, než jsou uvedena v textu. Podívejme se na konkrétní příklady.

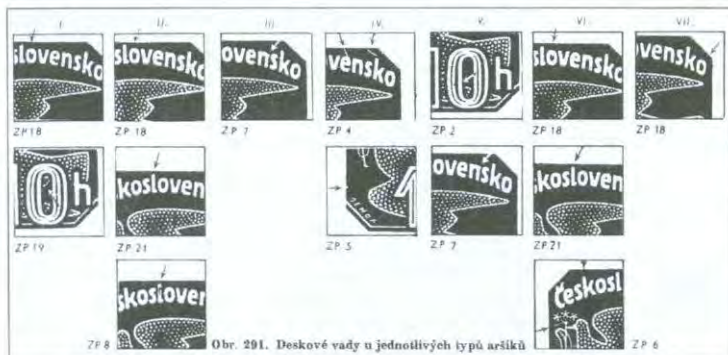
V článku Novinový aršík Bratislava /9/ je v tabulce rozlišovacích znaků (obr. 5) u jednotlivých typů vyobrazeno celkem 14 detailů známkových polí s dvanácti typickými a dvěma nahodilými deskovými vadami. Při podrobnější prohlídce zjistíme, že u I. typu je obrázek ZP 19 umístěn vzhůru nohama; u III. typu je ZP 7 poměrně nepřesně ručně nakresleno; u V. typu je namísto ZP 2 zařazen detail jiného ZP (chybí zde desková vada) a ZP 7 je opět poměrně nepřesně ručně nakresleno; u VI. typu chybí na ZP 21 desková vada, desková vada na ZP 6 je nesprávně zařazena mezi DV nahodilé, ačkoliv se na tomto poli nacházejí vady dvě, z nichž jedna je vadou typickou; u VII. typu je ZP 18 velmi nepřesně nakresleno.

TABULKA ROZLIŠOVACÍCH ZNAKŮ BRATISLAVSKÉHO NOVINOVÉHO ARŠÍKU		I	II	III	IV	V	VI	VII
DESKOVÉ VADY TYPICKÉ								
DESKOVÉ VADY NAHODILÉ (ne čítají nákladu)								
Vzdálenost 1. řádky nápisu od spodní okraje (L) a pravé úhlové (P) (mm)		12,3 L 12,1 P	12,1 12,3	11,2 11,3	11,8 11,1	11,1 10,8	11,0 11,1	11,0 12,4
Délka 1. řádky nápisu (mm)		106,0	107,1	107,5	108,7	109,2	103,3	103,5

Obr. 5: Tabulka z článku Novinový aršík Bratislava /9/, obsahující řadu nepřesných údajů a vyobrazení.

Ve 4. dílu Monografie /2/ je na str. 247 vyobrazeno rovněž 14 detailů známkových polí s "deskovými vadami u jednotlivých typů aršíků" (obr. 6). U I. typu je však na ZP 19 desková vada nesprávně vyobrazena (jde o rovnou, a nikoliv lomenou bílou čárku); u II. typu na ZP 21 desková vada chybí; u III. typu má desková vada na ZP 7 ve skutečnosti jiný tvar; u VI. typu na ZP 21 desková vada chybí; na ZP 6 jsou šipkami naznačeny dvě vady, jedna z nich však chybí; u VII. typu je namísto ZP 18 vyobrazeno pole jiné (chybí zde v textu popsaná DV a namísto ní je zde vyobrazena jiná DV). Katalogy Trojan /11 a 12/ uveřejňují 12 detailů ZP, které autoři zkopirovali z Monografie, a to včetně popsaných chyb a nepřesností.

Je jasné, že s takovými údaji (délka nápisu a vyobrazení deskových vad) nemohli zejména méně zkušení sběratelé aršíky podle typů správně rozlišovat a nejspíš

Obr. 6: Reprodukce obrázku č. 291 "Deskové vady jednotlivých typů aršíků" z Monografie /2/, obsahující řadu nepřesných vyobrazení.

je zmateně odkládali - což jim na oblibě jistě nepřidalo. Navíc zavedený způsob identifikace jednotlivých typů podle délky první řádky nápisu a jeho vzdálenosti od poslední řady známek, dále podle jeho postavení vůči známce a konečně podle charakteristických deskových vad na známce (z nichž část se opakuje na více nebo dokonce všech typech aršíku) je natolik složitý a překombovaný, že se pro množství v něm obsažených informací stává pro mnohé sběratele nepřehledný.

JAK NA TO? (aneb identifikace snadno a rychle)

Jak tedy k aršíku z hlediska jeho typologie přistupovat? V podstatě obvyklými třemi způsoby: generálně - pak nám do sbírky stačí jeden exemplář libovolného typu; specializovaně - pak do sbírky potřebujeme jeho 7 typů a případné podtypy; nebo dokonce studijně - pak se snažíme dokumentovat i ty nejmenší odlišné detaily jednotlivých typů a podtypů, například nepatrné posuny poloh jednotlivých písmen nápisu vůči sobě apod. K jednoduchému, a tedy i rychlému, ale současně spolehlivému určení typů aršíku nám napomůže tabulka na protější straně.

Jak při určování typů aršíku postupujeme prakticky? Způsobů je, jak už jsme si řekli, několik:

1. podle postavení prvního a posledního písmene první řádky nápisu vůči kolmicím spuštěným z levého okraje 21. známky a pravého okraje 25. známky (obr. 7);
2. podle délky 1. řádky nápisu (obr. 2);
3. podle deskových vad (viz tabulka rozlišovacích znaků);
4. kombinací dvou nebo všech tří uvedených způsobů.

Každému samozřejmě může vyhovovat jiný z uvedených způsobů, nejlepší však je jeden z nich si dobře osvojit a používat jej jako hlavní, další pak jako pomocné - kontrolní.

Osvědčený je například následující způsob. Leží před námi jeden či několik novinových aršíků, u nichž chceme určit typy. Napřed se samozřejmě podíváme, zda některý z nich nemá na horním a dolním okraji charakteristické tečky, a zda tedy nejde o vzácný VII. typ (je to sice nepravděpodobné, ale jeden nikdy neví, že?). Potom naučeným pohledem přelétáme následující známkovou pole, zda se na nich nenacházejí charakteristické deskové vady ukazující na V., IV., VI. nebo I. typ:

- ZP 2 vyšplnutá nula,
- ZP 4 dvě šikmé čárky vpravo nad písm. "e" a "s",
- ZP 5 vyšplnutý okraj nad slovem "Benda",
- ZP 6 čárka u kytičky,
- ZP 19 čárka v nule.

Všechny deskové vady na uvedených známkových polích jsou výrazné a snadno rozpoznatelné a s trochou cviku se v nich brzy budeme dobře orientovat.

Pokud jsme neuspěli, podíváme se na ZP 7. Jestliže se zde nachází desková vada (výběžek na "n") a současně je ZP 2 bez deskové vady, musí jít o III. typ. Pokud jsme ani nyní neuspěli, podíváme se na ZP 21, a pokud se zde nachází desková vada (tečka v "i") a současně je ZP 6 bez deskové vady, musí jít o II. typ.

Pak kontrolně přiložíme průhledné pravítko k levému okraji levého sloupce známek a spuštěnou kolmicí porovnáme s postavením prvního písmene "T" nápisu. Totéž opakujeme u pravého okraje posledního sloupce známek, přičemž kolmicí porovnáme s postavením posledního písmene "K" nápisu (obr. 7). Nakonec kontrolně přeměříme délku 1. řádky nápisu, a to od paty prvního písmene "T" po patu písmene "K" (obr. 2).

Zkušební rutině - a těm se přece po určité době staneme také - mají pro kontrolu ještě malý figl. Podívají se na konkrétní místo v mezeře mezi známkami, zda se na něm nachází otisk hlavy mírně vyčnívajícího upevňovacího hřebu, jímž byla tisková deska připevněna k podložce. Jde o malý či větší bod nebo shluk bodů, vytištěných v barvě známek, v místě upevňovacího otvoru na desce. Každá z desek I. - VI. typu byla opatřena dvěma vedle sebe ležícími upevňovacími otvory; umístění otisků upevňovacích hřebů na arších jednotlivých typů je znázorněno na obr. 8. U většiny aršíků jsou otisky při zvětšení rozeznatelné alespoň na jednom ze dvou příslušných míst, na části aršíků však otisky nejsou patrné vůbec.

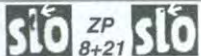
Obr. 7: Měření polohy prvního a posledního písmene první řádky nápisu vůči kolmicím spuštěným z levého okraje 21. známky a pravého okraje 25. známky.

Uvedeným způsobem a za pomoci tabulky rozlišovacích znaků se nám aršíky podaří snadno rozlišit, což má vedle významu studijního i význam ekonomický. Jednotlivé typy aršíků se sice v důsledku použití šestideskové tiskové formy na trhu vyskytují zhruba ve stejných počtech, o jejich jednotlivých variantách to však už neplatí. Například u aršíků V. typu rozeznáváme tři délky nápisu, z nichž každá se vyskytuje v jiném počtu exemplářů. V různých počtech se vyskytují i jednotlivé varianty nápisu u aršíků I. typu. Podobných příkladů bychom mohli uvést více. A zatímco běžně se vyskytující varianty aršíků mají cenu několik desetikorun, ty méně často se vyskytující mohou stát i mnohonásobně více.

DESKOVÉ, NEBO TISKOVÉ VADY?

Při prohlídce většího množství aršíků si nutně musíme položit otázku, zda některé deskové vady uváděné v literatuře jsou jimi i ve skutečnosti, zda u některých nejde spíše o vady nahodilé, u jiných pak o vady - řekněme tiskové. Typickým příkladem nahodilé vady je svislá barevná čárka v písmeni "i" v názvu státu na ZP 8 aršíků II. typu. Tato vada se vyskytuje jen na části nákladu, a to v podobě dokonalých otisků; otisky slábnoucí, svědčící o

Tabulka 2: Identifikační znaky sedmi typů a některých dalších variant novinového aršíku Pof. č. A N18.

Typ aršíku	Poloha prvního a posledního písmene nápisu vůči kolmici ¹⁾		Délka 1. řádky nápisu (v mm)	Odlišnosti nápisu		Deskové a tiskové vady
I.	TIŠ	MEK,	106,1 - 106,2	0,3 mm ²⁾	CH Z CH Z	 ZP 19
		MEK,	106,1 - 106,2	0,4 mm ²⁾		
		MEK,	106,1 - 106,2	0,5 mm ²⁾		
II.	TIŠ	MEK,	107,2	0,2 mm ²⁾		 ZP 21
		MEK,	107,2	0,1 mm ²⁾		 ZP 8+21
III.	TIŠ	MEK,	107,5			 ZP 7
IV.	TIŠ	MEK,	103	CEL		 ZP 4 + ZP 5
				CEL		
V. ³⁾	TIŠ	MEK,	a) 102,9			 ZP 2
		MEK,	b) 104,1		LOS NO NA LOS	
		MEK	c) 104,4		LOS	 ZP 7
					LOS	
VI.	TIŠ	MEK,	102,9	TI		 ZP 21
VII.	TIŠ	MEK,	103,5	šikmý nápis ⁴⁾		 ZP 18

1) spuštěné z levého okraje 21. známky (písmeno "T"), resp. z pravého okraje 25. známky (písmeno "K").

2) vzdálenost čáry na konci 1. řádky nápisu od písmene "K". Pokud není písmeno "K" ve své pravé části zcela dotištěno, vzdálenost se měří od bodu, v němž by končila dolní šikmá nožka "K", pokud by dotištěna byla.

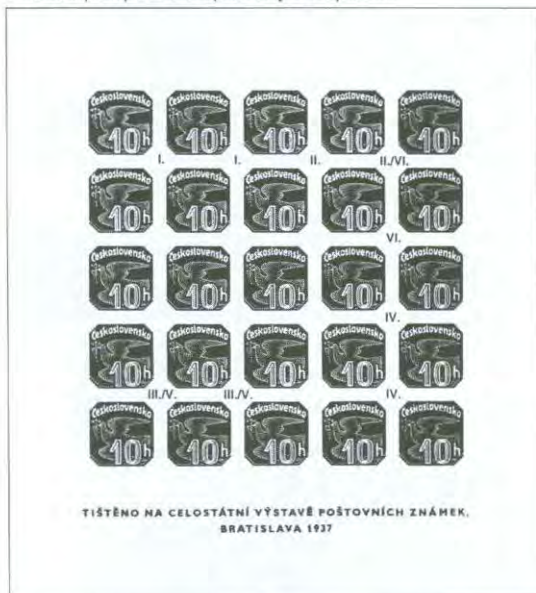
3) u aršíku V. typu se vyskytují celkem 3 délky 1. řádky nápisu, z toho jedna bez čáry za řádkou (Vc). Článek /9/ uvádí hypotézu, že základním typem je právě aršík bez čáry za řádkou, přičemž po zjištění této závady byla čára přisazena. Porovnáním nápisů všech tří délek na prosvětlovacím zařízení však zjistíme, že ve skutečnosti jde o tři různé postupně použité nápisy (i když možná zčásti nebo zcela z původní sazby), o čemž svědčí vzájemně různá poloha jednotlivých písmen, a to počínaje prvním slovem, u nápisů všech tří délek. Zatímco vývoj při tisku aršíků II. typu se nám podařilo rekonstruovat, u V. typu tomu tak dosud není. Jednotlivé délky nápisu jsme tedy seřadili od nejkratšího po nejdelší.

4) nápis u aršíků VII. typu je skloněn zprava doleva - jeho vzdálenost od ZP 21 činí cca 13 mm, od ZP 25 cca 12 mm.

jejím postupném mizení, nebyly předloženy. Protože jde o vadu tak rozměrnou, že její absenci na ostatních arších není možné vysvětlit jen slabým navalením barvy, bylo nutno prozkoumat příslušné ZP přímo na tiskové desce. Prohlídka desky ukázala, že v příslušném místě se skutečně nachází předmět zaklíněný do kresby, jehož otisk se projevuje jako ona svislá čárka. Tento předmět však není součástí desky, dokonce se mírně pohybuje a na

desku se dostal zřejmě až v jisté fázi tisku. Proto aršíky II. typu bez této nahodilé vady pocházejí z první fáze tisku, s touto vadou pak z následné fáze tisku. Z povrchu desky lze vyčíst, že uvedeným zaklíněným předmětem se přímo na tiskové desce už v minulosti zabýval některý badatel; malá škrábnutí na povrchu desky svědčí o jeho snaze mechanicky zkoušet, zda jde o nálepek pevně spojený s deskou či o zaklíněný kousek kovu, s deskou nespojený.

Co se týče původu tohoto kousku kovu, domnívám se, že snad může jít o v průběhu tisku odlomenou část jednoho ze dvou kovových prstenců, vzniklých na povrchu desky kolem otvorů proražených pro účely jejího upevnění na podložku před započítím tisku. V tomto případě šlo zřejmě o otvor umístěný mezi 3., 4., 8. a 9. známkovým polem, ležící vedle předmětného ZP 8. V průběhu tisku byl u aršíku II. typu upraven nápis - zpočátku jeho kontury působí neostrým dojmem (vzdálenost čárky od písm. "K" je 0,2 mm), v další fázi jsou ostré (vzdálenost čárky od písm. "K" je 0,1 mm). Nahodilá vada na ZP 8 vznikla až po úpravě nápisu, takže aršíky bez této vady se vyskytují s oběma variantami nápisu, s vadou pak pouze s upraveným nápisem.

Obr. 8: Schéma umístění otisků upevňovacích hřebů (v podobě malé či větší tečky či shluku teček) u aršíků I. - VI. typu. U každého typu jsou to vždy dvě vedle sebe ležící místa, z nichž každé leží uprostřed v mezeře mezi čtveřicí ZP. U většiny aršíků jsou otisky při zvětšení rozeznatelné alespoň na jednom ze dvou příslušných míst, na části aršíků však otisky nejsou patrné vůbec.

Obdobně se lze zabývat všemi dalšími deskovými vadami popsanými v literatuře. Prohlídkou tiskových desek a jejich srovnáním s přepážkovými archy s DČ 1/37 a 2/37 novinových známek 10 h 1937, Pof. č. N18, lze zjistit, že některé z těchto deskových vad jsou skutečnými typickými deskovými vadami, nacházejícími se už na předloze původních tiskových desek (např. už zmíněné vyštípnutí horní části vnitřního obrysu prostředního písmene "o" v názvu státu na ZP 18 všech typů novinových aršíků). Další se nacházejí na těchto původních tiskových deskách, z nichž byly "překopírovány" na desky určené k rozřezání (např. dvě šikmé čárky nad druhými písmeny "e" a "s" v názvu státu na ZP 4 aršíku IV. typu). Jiné vznikly drobnými poškozeními malých tiskových desek určených pro tisk aršíků (např. drobná poškození vnějších okrajů známek ležících v některé z krajových řad tiskových desek). Další pak jsou tiskovými nahodilostmi, byť se třeba vyskytují na celém nákladu; takovými nahodilostmi jsou například vyštípnutí nuly v hodnotovém údaji na ZP 2 aršíků V. typu nebo tečka v prvním "k" v názvu státu na ZP 6 aršíků VI. typu. Prohlídka tiskových desek ukázala, že obě tyto vady byly způsobeny drobnými kovovými pecičkami, zaklíněnými do známkového obrazu.

Takové miniaturní kovové pecky se ostatně v kresbě jednotlivých ZP na deskách všech sedmi typů zřejmě vyskytovaly ve větším množství, nebo se na nich dokonce vyskytují dosud. Jenom část z nich však měla takový rozměr a umístění, že mohla při tisku způsobit otisk v podobě tečky či čárky. Tyto kovové pecky či smítka mohou pocházet buď z některé fáze výroby desek (elektrochemická výroba kopie, její vyztužení kovem, další pokovení povrchu, rozřezání na jednotlivé části), nebo vznikly při jejich upevňování na podložku v tiskové formě (vtřnutí či proražení otvorů). Při některém (nebo dokonce některých) z uvedených postupů zřejmě vznikla kovová zrnka či hoblinky, které se dostaly do prohlubní v deskách a část z nich se po určité době či dokonce celou dobu tisku otiskovala v podobě teček či čárek.

V souvislosti s odchylkami v obrazu známek novinových aršíků, způsobenými uvedenými kovovými zrnky, se naskytá zajímavá terminologická otázka. Některá tato zrnka totiž po sobě na desce zanechala jasnou stopu v podobě světlé skvrny (v barvě podkladového kovu) v místě, kde se nacházela (např. tečka v prvním písmenu "k" na ZP 6 VI. desky). Znamená to, že se toto zrnko na desku dostalo ještě před jejím pokovením. Jiná zrnka však po sobě žádnou stopu nezanechala a o jejich existenci víme jen proto, že se při tisku otiskovala (i když se na desce už nenacházely), nebo proto, že se sice neotiskovala, ale na desce se doposud vyskytují. Pokud se cizí předmět na desku dostal v průběhu její výroby a stal se její součástí, je jeho otisk jednoznačně typickou deskovou vadou (zrnka, která byla současně s deskou pokovená). O jakou vadu však jde, pokud se tam tento předmět dostal až v některé další fázi - např. při upevňování desky do formy (zrnka nepokovená, zaklíněná do obrazu známkového pole) a přitom se otiskoval po celou dobu tisku a jeho otisk nacházíme na celém nákladu?

Literatura pro změny v obrazu známky uvádí několik definic, z nichž žádná se však pro tento konkrétní případ tak úplně nehodí. Například Novotný /14/ píše: "Tiskové vady rozlišujeme typické a nahodilé. Nahodilé vady vzniklé dočasně vniknutím cizího tělíska mezi tiskovou desku a papír (bílé nebo barevné skvrny). Tyto vady jsou přechodné." Jistě čtíte, že výraz "dočasně" a "přechodné" se pro tento konkrétní případ nehodí. Publikace Československá filatelie /15/ v kapitole Základní filatelistická terminologie definuje odchylky, deskové odchylky, deskové chyby, deskové vady, vady při tisku známek atd., ale žádný z těchto termínů náš případ zcela nevytahuje; vždycky něco vyčnívá a trčí. Je to buď už zmíněná "dočasnost", či požadavek, aby jev byl "důsledkem vědomé činnosti", nebo aby se udal "v procesu zhotovení tiskové formy" a podobně. Na obdobný problém narazíme i při snaze využít definice z dalších publikací /16, 17, 18, 19, 20/.

Obě zrnka, pokud se otiskovala, mohla způsobovat otisk ve tvaru prakticky shodné tečky. Jestliže chceme být při klasifikaci této tečky skutečně přesní, musíme první z ní nazvat vadou deskovou, druhou však, jak jsme si ukázali, takto nazvat nemůžeme, a proto ji pro účely tohoto článku prozatím nazýváme širším výrazem - vada tisková (i když si uvědomujeme, že ani tento termín neodpovídá zažitým definicím). Sám uvedený terminologický oříšek by mohl být dobrým námětem pro zvláštní pojednání, které však samozřejmě přesahuje rozsah tohoto článku.

CO SE NEHODILO JINAM

K novinovému aršíku bychom mohli uvést ještě mnoho zajímavých podrobností; náš článek ani časopis Filatelie však, bohužel, nejsou nafukovací. Proto je dál popisují jen velmi stručně až heslovitě.

Na trhu se vzácně můžeme setkat s vodorovnými či svislými nerozřezanými dvojicemi aršíků, častěji pak se dvou- či čtyřznámkovými spojkami vystřiženými z těchto

Obr. 9: Svislá čtyřznámková spojka a malý kříž ze čtyř známek, vystřižené z nerozřezané dvojice resp. čtveřice aršíků.

dvojic, popř. s celým čtyřznámkovým "malým křížem" vystřiženým z nerozřezané čtveřice aršíků /21/ (obr. 9). Tyto spojky a kříže jsou dokladem o podobě tiskové formy aršíků. Monografie /2/ uvádí i existenci černotisků, makulturních tisků aršíků na tenkém zeleném papíře, makulturních tisků na obalovém papíře apod. I když takovéto tiskové zkoušky ve své době s největší pravděpodobností skutečně vznikly, nám doposud předloženy nebyly.

Zajímavou kapitolou by byla dokumentace poštovního použití aršíků nebo známek z nich pocházejících. Vzhledem k tomu, že šlo o známky novinové, které nemohla používat běžná veřejnost, musela by se na něm podílet administrace některých novin nebo časopisu. Nominální hodnota aršíku činila 25 x 10 h, celkem 2,50 Kč. Výplatné za jeden výstisk novin do váhy 100 g činilo 5 h, za přílohu novin do váhy 30 g další 2 h. Váha jednoho výstisku novin i s přílohami nesměla převyšovat 500 g. Teoreticky by mohla být část aršíku k vyplacení novinové zásluky použita, vyplacení celým aršíkem by však odporovalo Poštovnímu novinovému řádu, který výslovně určoval, že k vyplacení je třeba používat vždy co nejvíce počet známek: "ve většině případů postačí k vyplacení novinových zásluk jedna až dvě novinové známky" /23/. Desetihaléřová novinová známka vydání 1937 platila až do 15.12. 1939, do stejného data tedy trvala i možnost použití známek z aršíku; z toho do 14.3. 1939 v ČSR a v dalším období v protektorátu Čechy a Morava. Poštou skutečně prošla zásluka, správně vyplacená částí nebo celým novinovým aršíkem nám však doposud nebyla předložena. Pokud se vyskytnou obálky většího formátu s vylepeným novinovým aršíkem, opatřeným většinou výstavním razítkem, jde vesměs o dodatečně nalepené razítkované aršíky, popř. o aršíky razítkované z ochoty.

Jisté množství novinových aršíků bylo koncem 30. let vyvezeno filatelistickými obchodníky do USA, kde z nich část byla opatřena neúředním přitiskem velkého státního znaku ČSR a anglickým textem o československé účasti na Světové výstavě v New Yorku v letech 1939 a 1940, na níž byly také jako výstavní suvenýry prodávány.

Novinové aršíky byly padělané ke škodě sběratelů. Jsou známy dva druhy padělků, z nichž první (padělek A) se na trhu objevil koncem roku 1937, jen několik týdnů po vydání aršíku, druhý (padělek B) pak začátkem roku 1939. Oba padělky mají řadu odlišných znaků od pravých aršíků, přesto však mohou nezkušeného sběratele zmást. Dnes se na trhu občas vyskytnou zejména padělky A, rozezna-

teelně například podle přerušeno křídla holubice na 1. známkovém poli (obr. 10 - vlevo). Tyto padělky byly brzy zjištěny a sběratelská veřejnost byla o nich informována /22/. Zřejmě proto, aby prodej odhalených padělků mohl pokračovat, opatřili je padělatelé otisky padělaných příležitostných razítek Bratislava - Celostátní výstava poštových známek, v černé barvě, a to zejména s datem posledního dne výstavy 2. XI. 1937. Tato padělaná razítka jsou známa se všemi pěti rozlišovacími písmeny - a, b, c, d, e. Padělky razítek jsou poměrně dokonalé. Padělané aršíky jimi byly razítkovány v obou horních rozích, a to tak, aby levý otisk zakryl hlavní rozpoznávací znak padělku - přerušeno křídlo holubice na ZP 1 (obr. 10 - vpravo). Padělek B, který se na trhu objevil v únoru 1938, je mnohem dokonalejší a zpočátku zmýlil dokonce i našeho předního znalce J. Mrňáka /24/. Od originálu se odlišuje např. chybějícími dvěma malými tečkami nad písmenem "h". O obou typech padělků pojednává publikace Padělky čs. poštovních známek /25/.

Obr. 10: ZP 1 padělek aršíku A, z konce roku 1937, snadno rozeznatelný podle přerušeno křídla holubice (vlevo) a otisk padělaného razítka, zakrývající přerušeno křídlo holubice na ZP 1 padělku A (vpravo).

VŠECHNO ŠPATNÉ JE I PRO NĚCO DOBRÉ

Autoři článku Novinový aršík Bratislava /9/ v jeho závěru sympaticky otevřeně uvádějí: "Tímto článkem jsme chtěli ukázat, že ještě zdaleka ne všechny emise československých známek lze studijně považovat za ukončené. Nepředkládáme přitom sběratelům materiál zcela uzavřený; jde spíše o námět k dalšímu studiu a diskusi, protože řada otázek, zejména z oblasti způsobu tisku, nemohla být doposud zodpovězena. Zůstává tedy i u novinových aršíků možnost pro další sběratele, aby svými materiály, studiem i objevy naše závěry doplnili či opravili." S takovýmto přístupem lze samozřejmě jenom souhlasit a ve světle zmíněného odstavce lze shovívavěji nazírat i chyby a nepřesnosti v článku obsažené. Skutečnou záhadou je však fakt, že za bezmála 20 let od vydání článku ve Filatelii /9/ a více než 10 let od vydání Monografie /2/ nikdo nezahládil z ruky pravítko a nápisy na jednotlivých typech aršíků nepřeměřil, že za tuto dlouhou dobu nikdo neporovnal vyobrazení deskových vad v obou publikacích se skutečnými deskovými vadami na arších. A pokud to snad udělal, tak své závěry nepublikoval. Důsledkem toho pak je další a další tradování uvedených chyb /11 a 12/.

Transparentní příklad notoricky se opakujících chyb v popisu typů novinového aršíku ukazuje, že k informacím ve filatelistické literatuře není možné přistupovat nekriticky a přijímat je jako cosi neotřesitelného. Je třeba si otevřeně říci, že i tak zvané filatelistické autority jsou prostě lidmi, a lidé - jak známo - nejsou neomylní. Ale všechno špatné je i pro něco dobré. Praktická ukázka toho, že ani takové základní dílo naší filatelistické literatury, jakým je například Monografie /2/, není neomylné, je dobrou zprávou pro všechny sběratele, kteří se mnohdy rozpakují pustit do samostatného studia například emise

ČSR I pod mylným dojmem, že vše už bylo dávno prozkoumáno a popsáno. Jak jsme si na příkladu novinového aršíku Bratislava 1937 ukázali, ani zdaleka to není pravda. A v tom je šance pro všechny zapálené badatele.

LÁSKA NA DRUHÝ POHLED

Bratislavský novinový aršík, vydaný právě před 60 lety! Nepříliš vzhledný, s neforemným rozměrem a krouticím se papírem. Moc velký a moc levný do exponátu. Bez námětu pro děti a sběratele motivů. Na první pohled ničím zajímavý a krčící se někde na posledních stránkách sbírky. Ale to všechno jen na první pohled. Pokud se mu totiž budete víc věnovat, možná mu přijdete na chuť. Pomalu se před vámi otevrou netušeně široké možnosti jeho studia, a to doslova za pár korun. Možná se dokonce v této oblasti, pro většinu sběratelů neprobádané, stanete odborníkem. Možná dokonce zjistíte, že je to aršík, do kterého se - řečeno slovy televizní reklamy - můžete zamilovat. Takže je možné, že se s dalšími novými informacemi o novinovém aršíku Bratislava 1937 na stránky Filatelie ještě někdy vrátíme.

FRANTIŠEK BENEŠ